

tame tarpe diržo sagtis, dekoruota Borre stiliaus elementais, arabiško dirhemo pusė. Vėlyvieji Užpelkių kapinyno kapai – čia gyvenusių kuršių palikimas.

Tyrinėjant Užpelkių kapinyną finansiškai rėmė ir talkino nemažai Kretingos rajono įstaigų, organizacijų. Archeologai dėkingi visiems prisidėjusiesiems prie šio reikšmingo mūsų praeities paminklo tyrinėjimo.

Donatas Butkus

Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyno tyrinėjimai 1991-1997 m.

Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinynas žinomas nuo 1933 m. Archeologinius jo kasinėjimus 1940 m. pradėjo Vytauto Didžiojo Kultūros muziejus (P.Baleniūnas). 1958 ir 1978-1982 m. tyrinėjimus tęsė Kauno valstybinio istorijos (dabar – Vytauto Didžiojo Karo) muziejaus archeologinė ekspedicija, vadovaujama K.Gabriūnaitės (1982 m. vadovavo K.Rickevičiūtė). Ant kapinyno pradėjus statyti gyvulininkystės kompleksą, 1976 m. užstatomą teritoriją tyrinėjo Paminklų konservavimo institutas (S.Patkauskas). 1991-1993 ir 1996-1997 m. kapinyną tyrinėjo Kretingos muziejus (D.Butkus), o 1998 m. – archeologė A.Bliujienė.

Kretingos muziejus ištyrė 850,1 kv. m plotą, kuriame aptiko 27 II-III a. griautinius žmonių ir 6 simbolinius žirgų kapus bei ankstyvesnį kultūrinį sluoksnį su nenustatytos paskirties duobėmis, akmenų konstrukcijomis ir pavieniais radiniais.

Kapai įrengti kalvelėse ir jų šlaituose ankstyvojo kultūrinio sluoksnio viršutinėje dalyje. Juos supo įvairaus pavidalo (apskritimo, ovalo, pusračio) akmenų vainikai, kurie jungėsi tarpusavyje. Nustatyta, kad rengiant vietą kapui, žemės paviršius buvo padengiamas smėlio sluoksniu, o šalia kai kurių kapų duobių išplūkiama molio grindinėliai. Mirusįjį palaidojus, kapo duobė ir vainikas buvo užpilami maišyta žeme, kurioje gausu angliukų ir degesių. Abipus vainiko akmenų eilės buvo pilamas iki 30-50 cm pločio švaraus geltono smėlio sluoksnis, kurio storis siekė daugiau kaip pusę vainiko aukščio.

Ne visuomet buvo įmanoma nustatyti kapų duobių dydį, kadangi kapai apnaikinti ariant, o duobių kontūrai dažniausiai neišsiskiria maišytoje žemėje. Kapų duobės kastos pailgos, užapvalintais galais. Jų ilgis siekė iki 2,15-2,40 m, plotis – 0,9-1,05 m. Tik dviejų kapų duobių ilgis siekė 3,08 m (kapas Nr.11) ir 3,25 m (kapas Nr.4). Tyrinėjant kapą Nr.11, įkastą į nejudintą gruntą, pavyko nustatyti ne tik duobės, bet ir jame buvusio medinio karsto kontūrą. Čia 2,0 m ilgio ir 0,67 m pločio skobtinis karstas buvo įkastas į 3,02-3,08 m ilgio ir 1,0-1,20 m pločio duobę, siaurėjančią kojūgalio link. Karstui paremti, kaip ir

kituose kapuose, buvo panaudoti smulkūs akmenukai, kurie aptikti duobės pakraščiuose.

Mirusiųjų griaučiai dėl rūgštingo grunto sunykę. Tik atskirais atvejais rasta prie žalvarinių įkapių užsikonservavusių kaulų fragmentų ir dantų liekanų. Pagal įkapių padėtį kapuose nustatyta, kad ištirtoje kapinyno dalyje palaidota 17 vyrų, 10 moterų, 2 vaikai. Dar 3 kapuose palaidotų mirusiųjų lytis nenustatyta. Mirusieji laidoti aukštiekninkai, ištiestoje padėtyje, ištiestomis palei šonus arba sulenktomis per alkūnę rankomis, galvomis atsukti į šiaurės rytus (13 kapų), šiaurės vakarus (12 kapų), šiaurę (4 kapai), pietvakarius (2 kapai) ir pietus (1 kapas). Šiaurės rytų kryptimi laidoti daugiausia vyrai, o šiaurės vakarų kryptimi – moterys. Orientacija į šiaurę būdinga tik II a.pab. – III a.pr. kapams. Tuo pačiu laikmečiu datuojamas ir vienintelis į pietus orientuotas moters kapas.

Lazdininkų apylinkėse gyvenusi bendruomenė savo mirusiuosius laidojo prisilaikydama tam tikrų tradicijų. Viena jų – mirusįjį paguldyti į kapą su įkapėmis: papuošalais, darbo įrankiais ar ginklais. Visos įkapės kapuose išdėstytos tam tikra tvarka. Vyrų kapuose aptinkami ginklai, darbo įrankiai ir papuošalai. Moterų kapuose rasta verpstukų ir papuošalų. Abiejų lyčių kapuose aptikta miniatiūrinių molio puodelių ir vario lydinio Romos imperijos monetų. Dalis kapų išsiskiria įkapių puošnumu, gausumu ar retumu.

Monetomis turtingesni buvo vyrų kapai, kuriuose aptikta po 2-3, o viename kape – net 4 monetas. Moterų kapuose būna įdėta po 1-2 monetas. Tik viename kape jų buvo 3. Kapuose su didesniu monetų skaičiumi rasta ir vertingesnių įkapių: skydas, žirgo kamanos, sidabrinis papuošalas.

Turtingas ypatingomis įkapėmis buvo 1991 m. centriniame akmenų vainike aptiktas vyro kapas Nr.4. Mirusiojo galvūgalyje gulėjo geležinis dalgis, dešinėje – geležinis įmovinis kirvis, kairėje – du geležiniai įmoviniai ietigaliai, po kuriais buvo padėti du geležiniai pentinai ir sulankstytos odinės žirgo kamanos su geležiniais žąslais, papuoštos puošniomis žalvario plokštelėmis. Krūtinės srityje gulėjo žalvarinė ir sidabrinė lankinės žieduotosios segės, o juosmens srityje dešinėje pusėje aptiktos 3 Romos imperijos monetas, sudėtos į audinio maišelį, susegtą geležine plokštele. Mirusiojo rūbas, atrodo, buvęs puoštas žalvarinėmis kniedelėmis. Kojūgalyje gulėjo geležinis medinio skydo umbas su rankena.

Monetas leidžia kapą datuoti II a.pab. – III a.pr. Tokios įkapės kaip sidabrinė segė, skydo umbas, puošnios kamanos bei centrinė mirusiojo palaidojimo vieta ir šalia aptiktas simbolinis žirgo kapas leidžia teigti, kad šiame kape palaidotas vyras užėmė neeilinę, išskirtinę padėtį to meto Lazdininkų apylinkėse gyvenusioje bendruomenėje.

Skydo umbai buvo rasti dar 3 vyrų kapuose. Šalia vyrų palaidojimų aptikti atskirai įkasti simboliniai žirgų kapai.

Tyrinėjimų duomenys leidžia teigti, kad šioje II a. pab. – III a. pr. Lazdininkų

apylinkių bendruomenėje gyveno gerai ginkluotų raitųjų karių būrys, kuris savo ginkluote nenusileido germanams ar gotams.

Tarp moterų palaidojimų taip pat pasitaikė kapų su išskirtinėmis įkapėmis. Iš jų būtina išskirti moters kapą Nr.23. Jo galvūgalyje rastas smiltainio akmens verpstukas ir gintaro karoliukas. Kaklą puošė žalvario antkaklė su dviem dėžėlėmis galuose. Dėželių paviršių puošė po 1 mėlyno stiklo akutę. Krūtinės srityje gulėjo pora žalvarinių smeigtukų apskritomis galvutėmis su tutuliu centre bei unikali apvara, jungusi abu smeigtukus. Apvara suverta iš 52 nedidelių elementų: 13 varpelio (disko?) pavidalo tuščiaidurių geležinių kabučių, 30 gintaro karoliukų, 6 aštuoniukės pavidalo gintaro kabučių, 1 metalinio (sidabrinio) karolio ir 2 stiklo karolių, iš kurių vienas gausiai ornamentuotas, atgabentas iš Juodosios jūros regiono. Apvara leidžia kapą datuoti III a. antrąja puse.

Nors Lazdininkai yra netoli Baltijos jūros, tačiau iš gintaro pagaminti papuošalai – karoliukai, kabučiai, nedidelės apvaros, tiek moterų, tiek ir vyrų kapuose sudaro negausią radinių grupę ir traktuotini kaip amuletai (Sidrys R., 1994, 87).

Tyrinėjimai leidžia teigti, kad Lazdininkų bendruomenė palaikė prekybinius ryšius su kaimynais, iš kurių įsigydavo vertingesnių papuošalų, Romos monetų, geresnės keramikos, spalvoto metalo ir smiltainio žaliavos. Be anksčiau paminėto stiklo karolio, prekybos keliu atkeliavusiems dirbiniais reikėtų priskirti geležinį kibirėlio pavidalo kabutį, surastą apvarėlėje drauge su 2 gintaro karoliukais. Panašūs kabučiai randami palei Dnestro upės žiotis moterų kapuose. Profesoriaus R. Sidrio nuomone, Lazdininkuose rastas kabutis greičiausiai atspindi prekybinius ryšius tarp tolimes Černiachovo kultūros (gotų genčių) ir vakarų baltų (Sidrys R., 1993).

Prie importinių dirbinių priskiriami unikalūs, pirmą kartą Lietuvos archeologijoje aptikti papuošalai. Tai 1991 m. rasta apskrita ažūrinė segė (žr. titulinį lapą) iš moters kapo Nr.7. Ji žalvarinė, ornamentuota, o kryžiaus pavidalo ornamento detalės puoštos raudonos spalvos emale. Šis analogų Lietuvoje neturintis papuošalas galėjo patekti iš Dnepro upės baseino.

Kita unikali žalvarinė apskrita ažūrinė segė rasta moters kape Nr.2. Jos ornamentas primena centre spinduliuojančią saulę bei ją ratu juosiančias žmonių figūreles (žr. viršelį). Segė jau tuo metu labai branginta, apie ką byloja to laikmečio meistrų bandymai ją taisyti, stengiantis atkurti po sužalojimo jos pirminę išvaizdą. Šią segę akivaizdžiai pagamino ne vietiniai meistrai. Apie tai liudija geresnė metalo sudėtis, ornamentika, išlikę balto metalo (alavo) dangos pėdsakai.

Importuojami buvo ne tik papuošalai ar žaliava jiems gaminti. Vyro kape Nr.1 rastas dailus, ryškiai profiluotas, plonasienis puodelis, kuriam analogijų randama Sambijos pusiasalyje gyvenusių genčių laidojimo paminkluose.

Greta žmonių palaidojimų rasta simbolinių žirgų kapų, kurių duobių kontūrų apčiuopti nepavyko. Šiuos kapus sudaro žirgų galvos, orientuotos snukiu į šiaurės vakarus ir šiaurę. Trijuose kapuose tarp žirgų dantų rasti geležiniai žąslai, o viename kape žąslai buvo padėti greta. Paprastai šalia žirgo kaukolės randami ir geležiniai pentinai. Šie žirgų palaidojimai datuojami III a. pirmąja puse ir laikomi simboliniais kapais arba žirgo auka.

Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyno archeologiniai tyrinėjimai praturtino Lietuvos archeologijos mokslą vertinga medžiaga apie čia gyvenusių baltų genčių materialinę ir dvasinę kultūrą. Praturtėjo ir Kretingos muziejaus fondai, papildę gausia, gerai datuota archeologine medžiaga apie senąją geležies amžių.

Literatūra

Butkus D., Kanarskas J. Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyno tyrinėjimai 1991 m. // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais. Vilnius, 1992. P.81-85.

Butkus D., Sidrys R., Kanarskas J. Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyno tyrinėjimai 1992 ir 1993 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais. Vilnius, 1994. P.138-145.

Butkus D. Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyno tyrinėjimai 1996-1997 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998. P.190-194.

Sidrys R., 1993. Archeologiniai kasinėjimai Lazdininkų senkapyje // Laikr.: Švyturys. 1993 01 23.

Sidrys R., 1994. Vakarų baltų gintaro įkapės geležies amžiuje // Klaipėdos miesto ir regiono archeologijos ir istorijos problemos. Acta Historica Universitatis Klaipedensis. II.

Julius Kanarskas Kretingos rajono archeologijos paminklų tyrinėjimų apžvalga

Kretingos žemė nuo seno garsėja gilia senovę menančių praeities paminklų gausumu. 1970-1994 m. valstybinėje apskaitoje buvo 124 archeologijos objektai. Tai laidojimo paminklai (pilkapynai, kapinynai), senovės gyvenvietės, piliakalniai, pagoniškojo kulto ir mitologijos vietos (alkos, akmenys), lydininės žemdirbystės relikvai (akmenų krūsnys ir pylimai). Jie pasakoja apie mūsų rajono praeitį nuo akmens ir ankstyvųjų metalų laikų iki vėlyvųjų viduramžių.

Sudarant naują Lietuvos Respublikos kultūros vertybių ir paminklų registrą, 1998 m. kultūros paminklais buvo paskelbti 36 rajono archeologijos objektai: